

Dėl mokslo terminų vienareikšmiškumo supratimo

STASYS KEINYS

ESMINIAI ŽODŽIAI: terminas, mokslo terminas, terminologija, vienareikšmiškumas

Sėdus rašyti šio straipsnio iš kažkurio atminties užkaborio išniro šėteniškio (nuo Kalnāberžės) rašytojo, literatūros profesoriaus, nobelininko Česlovo Milošo žodžiai: „<...> pavadinti ir užsklęsti paukštį raĩdėse – tai beveik tas pats, kaip turėti jį visam laikui“ (Milošas 1991: 124). Pasidĩingojo, kad ta mintis galėtų tikti platesnei kalbai apie terminus. Mat per penkis dešimtmečius, kuriuos tiesiai esu susisiejęs ir su terminais bei terminologija, ne kartą pasitaikė girdėti ir skaityti, kad terminas turįs būti vienas ir tas pats ne tik visiems vartotojams, bet ir vos ne visam laikui. Tas pats ir raiškos, ir reikšmės atžvilgiu, t. y., kaip tas paukščio pavadinimas, su vėna raiška ir vėna rėikšme. Štai pora iš daugybės galimų to liudijimų.

Pirmas. Lygiai prieš šimtą metų Lietuvių Mokslo Draugijos (anuometinės mūsų Mokslų akademijos) visuotiniame susirinkime žmonių gydytojas, liaudiškai sakant, – daktaras, Kazys Grinius, aiškindamas „Ko galima reikauti iš mokslĩskosios terminologijos?“, pirmiausia minėjo: „Kad kiekvienam supratimui būtų vėnas vardas, vėnas žodis, nes mokslo terminas tai yra tikras *nomen proprium* ir privalo būti tik vėnas“¹ (Grinius 1914: 432–433).

Antras liudijimas toks: „Terminas yra taĩsi maųytė citata. Pagal citavimo taisyklės terminas turi išlikti vėnos ir tos pačios reikšmės visuose tam tikros žinijos srities mokslo kūriniuose“, – taip prieš trejetą dešimčių metų išleistame *Bendrosios filologijos įvade* studentus mokė Maskvos Michailo Lomonosovo universiteto profesorius filologas Jurijus Roždėstvenskis (Рождественский 1979: 141).

Galima sakyti, kad seniai siekiama čia minėtų termino vienaraiškiškumo ir vienareikšmiškumo, o ėmus standartinti ne tik gaminius, bet ir jų pačių

¹ Citatų kalba straipsnyje netaisyta, tik kur ne kur padėta priegaidė.

bei jų dalių pavadinimus, tas siekis padarytas vienu iš svarbiausių terminologijos reikalavimų. Nestebina, kad savo terminologijos darbuose ypač tai pabrėžinėjo veikliai nuo preito amžiaus ketvirto dešimtmečio standartizacijos bare darbavęsi inžinieriai rusas Dmitrijus Lotė (1898–1950), austras Eugenius Viusteris (1898–1977) ir latvis tuo pat metu standartizacijos darbus Rusijoje dirbęs Ernestas Drezenas (1892–1937). Dviejų pirmųjų visų pirmą logika grįsta termino teorija gyva po šiai dienai, nors po Antrojo pasaulinio karo plačiau dalykinę kalbą ir terminologiją ėmė iš vidaus tyrinėti kalbininkai, bent jų dalis, tų reikalavimų kategoriškumą gerokai pašvelnino. Mat kalba turi per šimtus, o su prokalbėmis per tūkstančius metų susidariusią ir jos vartotojų sąmonę persmelkusią bendrą ir paprastai, ir dalykinei kalbai reikšmių ir jų reiškimo būdų sistemą, ir imti ją prieveivartauti, keisti iš šono primetamais reikalavimais nėra visuomenei, tos kalbos vartotojai, naudingas darbas. Tai puikiai suvokė ir bemaž tuo pat metu, net truputį ankstėliau, išreiškė minėtų inžinierių amžininkas mūsų filosofas ir terminologas profesorius Stasys Šalkauskis (1886–1941). Savo terminologijos teorijos studijoje, anuomet paskelbtoje prieškariniame *Logos* žurnale, o dabar perspausdintoje *Raštuose*, jis rašė: „<...> ir patekė į mokslinę terminiją, žodžiai nesustingsta semantiniu atžvilgiu, o yra palenkti tolimesnei evoliucijai, kuri niekad nesibaigia, kol kalba yra gyva tautos dvasioje“ (Šalkauskis 1991: 43).

Narpliojant tiek žodžio, tiek termino vienareikšmiškumo dalyką, nereikėtų išleisti iš akių, kad patys žodžiai *vienareikšmis*, *vienareikšmiškas* ir *vienareikšmiškumas* nėra vienareikšmiai. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* nuo antro leidimo skiriamos dvi tų žodžių reikšmės pagal tai, ar kalbamas dalykas turi, pirmą, tik vieną reikšmę, ir antra, – tą pačią reikšmę (DŽ 1972: 934). Regis, kad abi tos reikšmės turimos galvoje, kai kalbama ar rašoma ir apie terminų semantiką. Ir nors vardijant terminų požymius paprastai ar bent dažniausiai minimas tik vienės reikšmės turėjimas, minėtoje ankstėliau pateiktoje J. Roždestvenskio knygos citatoje pabrėžtas kaip tik tos pačios reikšmės laikymasis (dėl tikslumo čia ta citata kartojama originalo kalba): «Термин является как бы минимальной цитатой. По правилам цитирования термин должен сохраняться в одном и том же значении во всех научных сочинениях, принадлежащих к определенной области знания.» Tiesą sakant, tokį šio autoriaus kategoriškumą nėra lengva suprasti, nes jis rašo ne apie izoliuotą terminą savyje, kaip tam tikros sistemos vienetą, narį, ne apie termino teikybą ar fiksaciją, o apie jo vartoseną.

Tuos du terminų būties atvejus (fiksaciją bei teikybą ir vartoseną) terminologijos darbe ir moksliniuose tyrinėjimuose nuolat verta turėti prieš akis. Teikybės ir fiksacijos darbuose, t. y. terminų žodynuose, enciklopedijose, standartuose ir kt., terminas yra tarsi sustingdomas, sustabarinamas, pateikiamà jo reikšmės esmė. Čia lengva jį pateikti taip, kaip norima – ir vienareikšmi, ir be sinonimų, ir t. t. Bet gyvybę terminui suteikia vartotojas, ir jis, visų pirma mokslinio teksto kūrėjas (be jo, nereikėtų pamiršti ir gavėjo – klausytojo, skaitytojo), lemia, ar terminas vartojamas (ir suprantamas) lygiai taip, kaip nustatyta teikėjo ar teikėjų, ar jo reikšmė koku nors požymiu susiaurinama, praplečiama, perkeliama ar patikslinama. Pagaliau juk nemanome, kad teikybininkai, ne kaip visi žmonės, yra neklystantys visažiniai, geriau už visus kitus gebantys suvokti ir įvardyti terminais žymimus dalykus.

Kalbamą dalyką buvo pastebėjęs St. Šalkauskis ir taikliai išreiškęs taip: „Semantinė terminijos evoliucija randa savo pagrindą fakte, kad kiekvienas žodis įgauna savotiško paspalvinimo nuo to konteksto, kuriame jis yra vartojamas“ (Šalkauskis 1991: 43). O kiek toliau tęsė: „Reik net aiškiai nusimanyti, jog pati kalbos prigimtis visai nereikalauja taip griežtai nustatyti žodžių prasmę bei reikšmę, kad nebeliktų laisvės savotiškai vartoti šitie žodžiai pagal tai, kaip to gali reikalauti naujų kontekstų ypatybės. Žodžių prasmės bei reikšmės sustingimas geležiniuose, vieną kartą ant visados nustatyto žodyno rėmuose taip suvaržytų laisvą žmogaus minties eigą, kad intelektualinė jo iniciatyva turėtų labai nuo to nukentėti“ (Šalkauskis 1991: 44).

Būtų galima pamanyti, kad tai rodo minėtą inžinierių bei apskritai vadinamųjų tikslųjų mokslų ir filosofo bei apskritai humanitarinių mokslų tyrėjų požiūrio ir supratimo sampriešį, kylantį iš skirtingo tų mokslų objekto, pobūdžio ir poreikių. Tačiau juk filosofija yra ne tik atskiras mokslas, bet ir bendroji mokslo metodologija, o raida yra būdinga visoms mokslo sritims taip pat, kaip ir visai būčiai. Nėra išimtis ir kalba bei jos terminija.

Beje, mūsų terminų žodynuose terminai paprastai pateikinijami be vartosenos pavyzdžių, neretai savo vartojamąsias jų reikšmės nuokrypas ar atmainas nepaaiškintas palieka ir mokslo darbų autoriai, tad susigaudyti, kas norėta tokiu terminu pranešti, tenka patiems skaitytojams ar klausytojams.

Reikia pasakyti, jog bendrasis teiginys, kad terminai turi būti vienareikšmiai, o jų nevienareikšmiškumas yra terminologijos ýda, ne vieno įvairių sričių specialisto yra suvokiamas tiesmukaĩ, kaip dogmà, ir imamas

taikyti visai kalbos terminijai. Tačiau tokio visiško, absoliutaus, vienareikšmiškumo siekiui nėra kaip pritarti, nes, jį diegiant, tektų daryti didžiulį terminologijos perversmą ir, kaip pirmiau minėta, ardyti per daug laiko nusistovėjusią ir į kalbos vartotojų sąmonę įaugusią įvardijamąją sistemą. Ar tikrai būtų norinčių, kad, tarkim, terminas *šaknis* tebutų vartojamas tik botanikoje, dar augalininkystėje, ir peikiančių kalbininkus, anatomus ir kitų sričių specialistus, kam šie tą augalų mokslo terminą, perkeldami reikšmę, pritaikė savo mokslams. Kažin ar būtų lengviau vieniems kitus suprasti, jei žodis *taškas* teturėtų tik paprastojoje kalboje įprastą reikšmę „apvali žymelė, dėmelė“ (LKŽ XV 982), o kalbos mokslo, matematikos, fizikos, technikos, sporto ir kitiems galams būtų sugalvoti ar pasiskolinti vis kokie kitokie įvardijimai. Tiesa, kalba į valią turi būdų ir priemonių tokiam žodyno perversmui daryti, tačiau ir tas žodžių ar terminų reikšmės perkėlimas, pritaikymas taip pat yra vienas iš pačių būdingųjų įvardijimo poreikių tenkinimo būdų. Be to, tas būdas padeda apsaugoti kalbą nuo naujadarų ir arba ar skolinių iš kitų kalbų antplūdžio, tad yra ekonomiškas kalbai ir labai patogus vartotojui, nes vartoti įprastą žodį ar terminą, kad ir kiek pakeista, pritaikyta kitai sričiai reikšme, yra kur kas paprasčiau, negu suvokti ir atsiminti naują, visai negirdėtą, kalboje nemotyvuotą skolinį arba, kaip neretai pasitaiko, nebūdingai padarytą naujadarą.

Artimesnis tikrovei rodosi termino vienareikšmiškumo reikalavimas ar, mano supratimu, tiksliau sakyti – pageidavimas toje srityje ar sistemoje, kurios terminijos narys jis yra. Įprasta kartu minėti ir artimai susijusias sritis, bet atvejai, kuriais skirtingose srityse vartojami terminai turėtų lygiai tą pačią reikšmę, regis, yra reti ar net labai reti. Tik iš bėdos čia būtų galima minėti, pavyzdžiui, iš anatomijos nomenklatūros ar gal ne vienu atveju tiesiai iš gyvosios paprastosios kalbos į kalbotyrą (visų pirma fonetiką, arba garsamokslį) paimitus kalbos padargų pavadinimus (turbūt niekas negirtų kalbininko, kuris tam reikalui imtų sudarinėti naujadarus ar vartoti skolinius iš kurios kitos kalbos. Tačiau tuoj pat, tarsi užmiršęs savus padargų pavadinimus, tūlas garsamokslininkas su tais padargais sudarytų garsų pavadinimams vartoja aplietuvintus skolintinius būdvardžius *dentalinis* „dantinis“, *labialinis* „lūpinis“, *nazalinis* „nosinis“, *uvuliarinis* „liežuvėlinis“ ir kt. bei skolintus atitinkamų reiškinių pavadinimus *labializacija*, *nazalizacija* ir kt. Tiesa, tai kitas, terminų vienaraiškiškumo, tad ne šio rašinio, bet visai neatskirtinas, dalykas, nes juk raiška ir reikšmė yra dvejbė vienybėje, dvi būtinos to paties ženkle pusės, be kurių jo negalėtų būti).

Termino paėmimas į kitą sritį dažniausiai yra susijęs su jo reikšmės pritaikymu, patikslinimu ar pakeitimu. Ir turbūt ne vienu atveju gali kilti noras tokius dalinius (atskirų sričių) terminus suvienyti į vieną bendriausią reikšmę turintį savotišką antterminį. Juk rodosi akivaizdu, kad iš biologijos patekęs į kalbotyrą ir kai kuriuos kitus mokslus terminų dėmuo *morfologija* pasidarė tokiu antterminiu, reiškiančiu „formų mokslas“, o tose srityse ir jų šakose vartojami susiaurintos pagal tiriamą objektą reikšmės terminai, pavyzdžiui, *augalų morfologija*, *gyvūnų morfologija*, *kalbos (žodžių) morfologija*, *kraujo morfologija*, vienažodžiai *citomorfologija* „ląstelės morfologija“, *geomorfologija* „žemės morfologija“ ir kt. Beje, bent mūsų kalbos aiškinamuosiuose žodynuose, taip pat enciklopedijose įprasta pateikinti tik tas atskiras, pagal mokslo sritis išskaidytas, reikšmes. Gal tai pareina nuo to, kad, rodos, dar nėra tokio bendrosios morfologijos mokslo. Tačiau skirti žodžių reikšmes tai neturėtų kliudyti.

Bandydami suvokti kalbamus dalykus, patenkame į bendrųjų mokslo ir kitų platesnių sričių terminų (galėtume ir tokius bendruosius, paprastai turinčius plačiausią reikšmę terminus vadinti esamais, tikrais, antterminiais), taip pat tarpmokslinių terminų reikšmės santykių su atskirų mokslo sričių ir jų šakų terminų reikšme ar reikšmėmis sritį, į, kitaip sakant, platesnės ir siauresnės apimties terminų sąsajas su vienareikšmiškumu bei nevienareikšmiškumu. Pavyzdžiui, žodis *forma* yra bendrasis mokslo, technikos ir meno terminas, kuris plačiausia reikšme yra vartojamas filosofijoje – „tikrovės ir pažinimo proceso elementas, suteikiantis pažiniams objektams atskirumą ir tapatumą“ (VLE VI 187). Atskirose žmonių veiklos srityse ir šakose šis terminas vartojamas vienas pats ar sudėtinių terminų dėmenimi atitinkamai pritaikyta ir apibrėžta reikšme, pavyzdžiui, kalbotyroje *forma* dažniausiai vartojama dviem – platesne „raiškos, išraiškos“ ir siauresne, konkretesne „lyties“ – reikšmėmis (plg. EWJP 1978: 89; DL 1980: 222–223; KTŽ 1990: 65, 75, 88, 166, 241; Булыгина, Крылов 1990: 557–558).

Tiek tuo platesniu, tiek siauresniu atskiro atskiros srities ar šakos termino semantikos žvilgsniu žiūrint, tai, kiek ir kokio platumo reikšmių yra priskiriama atskiram terminui ar jų grupei, pareina ir nuo to, kaip yra suvokiama bei skiriama terminologinė reikšmė, kokie jos santykiai su įvardijamąja sąvoka, jos apimtimi bei pačiu įvardijimu ir kiek įvardijant atsižvelgiama į sisteminius kalbos žodyno polinkius. Tarkim, dabartinėje bendrinėje kalboje yra įprasta, kad iš asmenų pavadinimų pagal užsiėmimą su priesaga *-ystė* išvesti žodžiai ir terminai įvardija tos srities ar šakos

teoriją ir praktiką (mokslą ir verslą), pvz.: *bitininkystė, daržininkystė, gyvulininkystė, jūrininkystė, oreivystė, paukštininkystė, žemdirbystė* ir kt. Tačiau terminologijoje pasitaiko išimčių – šalia *miškininkystės* gal dėl per stipriai pajusto termino nevienareikšmiškumo, gal dėl mokslininkų orumo ar abiejų dalykų iš karto, o gal dar dėl ko kito yra pasidarytas mokslo pavadinimas *miškotyra*, o iš šio ir tyrėją žymintis žodis *miškotyryninkas*. Prieš kurį laiką iš *bibliotekininkystės* taip pat buvo siūloma atimti mokslo reikšmę ir tą mokslą vadinti *bibliotekotyra* ar net *bibliotekologija*. Tiesą sakant, labai abejotina, ar verta šitaip naujadarais klibinti nusistojusią įvardijamąją kalbos santvarką.

Nereikėtų išleisti iš akių, kad terminų fiksacijos darbuose gali būti pateikiamos ne visos dedamų terminų reikšmės. Pavyzdžiui, prieš trejetą dešimtmečių kartu su Kazimieru Gaiveniu rašomo kalbotyros terminų žodyno reikalu peržiūrėjęs krūvelę prieinamų keletu kalbų kalbotyros terminų žodynų, buvau nustebęs, kad kiekvienos kalbos dalies įvardijimas juose aiškinamas tik kaip gramatinė žodžių klasė, bet neminimà tiek pat sena, tik kur kas kalbos mokslo ir praktikos darbuose dažnesnė, atskiro tos klasės žodžio reikšmė. Sutarėme tos grupės terminus žodyne pateikti su dviem reikšmėm (beje, dėl to, išėjus žodynui, ne vieno mūsų kalbininko buvome pagirti).

Tiek terminų žodynai, tiek ypač vartoseną dalyko kalboje rodo, kad tam tikra terminų dalis turi ne vieną reikšmę. Ypač tai būdinga bendriesiems mokslų ir atskiro mokslo terminams. Iš kalbotyros darbuose vartojamų terminų labai akivaizdus nevienareikšmiškumo liudijimas yra pamatinis terminas *kalba*, kuriuo lietuviškai dažniausiai reiškiamà ne tik garsioji Ferdinando de Sosiūro trejybė *langue, parole, langage*, bet ir nemažai kitų reikšmių. Rusų filosofas ir filologas profesorius Aleksiejus Losevas bendrųjų terminų daugiareikšmiškumą gvildeno 1978 metais paskelbtame (1982 metais perspausdintame) straipsnyje „Ženklo ir simbolio teorijų terminų daugiareikšmiškumas“, kuriame rašė: „Tokie terminai, kaip *ženklas, reikšmė, struktūra, modelis, simbolis*, skirtingų autorių vartosenoje turi dešimtis įvairių reikšmių. Nereikia manyti, kad šioje srityje turi būti privaloma kokia nors viena vienintelė terminija, kuria būtų atmetami kitokie terminologijos principai. Vienintelis dalykas, kurio galima iš autorių reikalauti, yra tas, kad, naudodamiesi vienokia ar kitokia terminų sistema, iki galo laikytusi savo terminologijos ir kas kartą nesimėtytų nuo savo priimtąs prie kurios nors kitos terminų sistemos“ (Лосев 1982: 220).

Be to, esama (nesvarbu, ar teikybinių palaimintų ar nepalaimintų) ne tik bendrųjų, bet ir dalinių, mokslo ir kitų sričių kryptų, srovių, mokymų ir net atskirų autorių vartojamų, pagaliau tik tam tikrų tekstų ar jų grupių reikšmių, kurios turbūt dažniausiai apskritai nei teikiamos, nei neteikiamos. Paprasčiausiai, jų esama ir pavartojama visai neretai. Apie tokias individualias savo vartojamas terminų reikšmes 1971 metais per paskaitą „Bendrosios semiotikos problemos“ Vilniaus universitete kalbėjo profesorius Algirdas Julius Greimas: „Jeigu atskiriu pirmiausia verčių sistemas, kaip aksiologijas, ir verčių funkcionavimo organizacijas, kurias pavadinu ideologijomis, tai čia yra mano asmeniška terminologija, ir prašau neskaityti jos už šventą žodį. Aš tik noriu pasakyti, kad čia yra patogu atskirti vieną dalyką, būtent, verčių sistemą kaip statinę sistemą (aš ją vadinu aksiologija) nuo verčių sistemos, duotos žmonėms kaip veiklos modelio, kurį aš vadinu ideologija. Tai nebūtinai atitinka sociologijos daromus skirtumus“ (Greimas 1991: 48). Ši žymiausio ir mokslo pasaulyje žinomiausio lietuvių mokslininko terminologijos pastaba puikiai sutinka su šio straipsnio sąmana (sumanymu) ir pagrindine mintimi, kad mokslo terminų nereikia sprasti į siaurus, visiems privalomus visuotinio vienareikšmiškumo rėmus, nes terminologijos nuostatai nėra kaip kokie kariuomenės statutai, o mokslininkai – akli jų vykdytojai. Antraip mokslas nebūtų kūryba, taip pat ir kalbos kūrybos daliniškas.

Mokslo kalba turi daug vienareikšmių, daug ir nevienodai suprantamų bei aiškinamų terminų. Priežastys to įvairios, skirtingi ir reiškimosi būdai. Mano neturėta minties ir vilties šiame straipsnyje aprėpti gal ne vienos knygos vertą terminų vienareikšmiškumo bei daugiareikšmiškumo problematiką. Tenorėta to dalyko problemišumą pagvildyti vienos srities (mokslo) pamatu ir mokslo terminų vartotojams, kūrėjams bei tvarkytojams priminti, kad tiek tiriamajame, tiek praktiniame terminologijos darbe ne visuomet tinka vartoti įsakmišs reikšmės žodžius *reikalavimas*, *draudimas*, *privaloma*, *negalima* ir kad turbūt ne visuomet patys žinome, ar kuris terminas tikrai yra vienareikšmis ir juo labiau, ar tą pačią ir tik vieną reikšmę jis turės po kurio laiko. Juk mokslo kalba, tad ir jos terminai, kinta kartu su mokslo raida, kinta dabar kaip ir visuomet, nes juk, Romualdo Granausko žodžiais iš rašinio „Dvylika juodvarnių, apie Daukantą lakstančių“, „<...> mokslas taip pat yra laisvė, o nežinojimas – tai geležiniai lenciūgai ant kaklo ir ažuolinės šiekštos ant kojų“ (Granauskas 1995: 272).

LITERATŪRA

- DL 1980: *Dictionnaire de linguistique* par J. Dubois, M. Giacomo, L. Guespin, Chr. Marcellesi, J.-B. Marcellesi, J.-P. Mével, Paris: Librairie Larousse.
- DŽ 1972: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. II papildytas leidimas. Ats. red. J. Kruopas, Vilnius: Mintis.
- EWJP 1978: *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*. Pod redakcją St. Urbańczyka, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo.
- Granauskas R. 1995: *Vakaras, paskui rytas*: Apsakymai ir apsakos, Vilnius: Leidybos centras.
- Greimas A. J. 1991: *Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius: Vaga.
- Grinius K. 1914: Apie botanikos organografijos lietuviškąją terminologiją. – *Lietuvių tauta*. Kn. 2, d. 3 (1912–1913). Yra ir atskiras K. Griniaus darbo atspaudas.
- KTŽ 1990: Gaivenis K., Keinys St. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.
- LKŽ XV – *Lietuvių kalbos žodynas* 15. Vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mokslas, 1991.
- Milošas Č. 1991: *Isos slėnis*. Vertė A. Kalėda, Vilnius: Vaga.
- Šalkauskis St. 1991: Terminologijos teorija ir bendroji filosofijos terminija. – *Raštai 2. Filosofijos ir pedagogikos terminija*, Vilnius: Mintis.
- VLE VI – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 6. Vyr. red. A. Račis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
- Бульгина Т. В., Крылов С. А. 1990: **Форма** в языкознании. – *Лингвистический энциклопедический словарь*. Гл. ред. В. Н. Ярцева, Москва: Советская энциклопедия.
- Лосев А. Ф. 1982: *Знак. Символ. Миф*: Труды по языкознанию, Москва: Издательство Московского университета.
- Рождественский Ю. В. 1979: *Введение в общую филологию*, Москва: Высшая школа.

ABOUT UNDERSTANDING THE UNAMBIGUITY OF THE TERMS OF SCIENCE

Unambiguity is usually treated as one of the important features of a term and quite often it is viewed as one of the main requirements of terms. Therefore polysemy of a term is treated as a fault. However, polysemous terms are quite frequent in term recording works (special dictionaries, encyclopaedias, etc.) as well as in scientific texts of various domains. This article deals with the problem of unambiguity of terms of science in respect of science development and naming system of the language.

First of all it is noted that the words and terms *vienareikšmis* (unambiguous) and *vienareikšmiškumas* (unambiguity) are not unambiguous themselves, because on the one hand they mean 'having only one meaning' and on the other hand – 'having the same meaning'. When speaking about the unambiguity of terms often both these meanings are kept in mind, but more frequently the oneness of term meaning is emphasized.

The Lithuanian philosopher Stasys Šalkauskis (1886–1941) who published his works on terminology theory and practice from 1927 onwards gave a reasoned argument against strict restraint of the meaning of terms. In his work *Terminologijos teorija* (Terminology Theory) Šalkauskis wrote: “<...> ir patekę į mokslinę terminiją, žodžiai nesustingsta semantiniu atžvilgiu, o yra palenkti tolimesnei evoliucijai, kuri niekad nesibaigia, kol kalba yra gyva tautos dvasioje” (translation: “<...> and when words make their way into scientific terminology they do not freeze in semantic respect, but are inclined towards further evolution which never stops while the language is alive in the spirit of a nation”). These words are very important for the cognition of the essence of science and its language creation.

The article rejects an absolutization of unambiguity of scientific terms and argues that the main manifestation of the existence of terms is not their fixation in

dictionaries or encyclopaedias, but scientific texts where terms are used not only in general, but also in partial meanings specific to particular domains and scientific schools as well as in some individual meanings characteristic to particular scientists or to some of their works. This is viewed as a natural thing for the language and terminology of science, because only terminology theory and practice which do not restrict the freedom of scientific creative work can facilitate the development of scientific cognition and ensure the progress of science.

К ВОПРОСУ О ПОНИМАНИИ ОДНОЗНАЧНОСТИ ТЕРМИНОВ НАУКИ

Однозначность обычно считается важной чертой терминов, нередко даже одним из основных к ним предъявляемых требований, а многозначность – недостатком терминологии. Но как в работах по фиксации научных терминов (в специальных словарях, энциклопедиях и т.п.), так и особенно в научных текстах неоднозначные термины не являются редким исключением. В настоящей статье обсуждается проблема однозначности научных терминов в контексте развития науки и номинативной системы языка.

С начала обращается внимание на факт неоднозначности самих слов и терминов *vienareikšmis* «однозначный» и *vienareikšmiškùmas* «однозначность» – 1) имеющий только одно значение, 2) имеющий тождественное (неизменённое) значение. К терминологии относят оба этих значения, но чаще подчёркивается единственность значения термина.

В литовском терминоведении против строгого ограничения значения терминов аргументированно выступил философ и терминолог профессор Стасис Шалкаускис (Stasys Šalkauskis, 1886–1941), с 1927 года включившийся в разработку теории терминологии и создавший словарь философских терминов. В труде по теории терминологии он писал, что после попадания в терминологию науки слова не прекращают семантического развития, которое никогда не оканчивается пока язык остаётся живым в духе народа.

Далее в статье показана несостоятельность абсолютизации однозначности научной терминологии, доказывается, что основной сферой существования терминов является не фиксация в словарях или энциклопедиях, а тексты науки, в которых термины используются не только в общих, но и в частных, в том числе собственных для отдельных научных направлений, школ, значениях. Кроме того, термины употребляются и с индивидуальными значениями, характерными как для отдельных учёных, так и отдельным их трудам. Это считается естественным, так как только ненарушающая свободы научного творчества терминология способствует успешному развитию научного познания и самой науки.

Gauta 2013-11-12

Stasys Keinys
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas terminologai@lki.lt